

Ο ΛΑΚΑΝ ΤΟ ΓΡΑΠΤΟ Η ΕΙΚΟΝΑ

*J. Aubert, F. Cheng, J.-C. Milner
F. Regnault, G. Wajzman*

ΨΥΧΑΝΑΛΥΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ

ΤΙΤΛΟΣ ΣΕΙΡΑΣ: ΨΥΧΑΝΑΛΥΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ / 1
ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΣΕΙΡΑΣ: Βλάχης Σκολίδης

ΤΙΤΛΟΣ ΒΙΒΛΙΟΥ: **Ο Λακάν, το Γραπτό, η Εικόνα**
ΤΙΤΛΟΣ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟΥ: LACAN, L'ÉCRIT, L'IMAGE
Από τις Εκδόσεις FLAMMARION, Παρίσι, 2000
ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: Διονυσία Πτερουντίου
ΔΙΟΡΘΩΣΗ ΚΕΙΜΕΝΟΥ: Άννα Μαράντη
ΕΙΚΟΝΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Siu Wei,
«Λεπτομέρεια από ένα μπαμπού», 16ος αι.
ΣΥΝΘΕΣΗ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Ροδοθέα Φρουδαράκη
ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ: Ραλλού Ρουχωτά

© Flammarion, 2000
© Εκδόσεις ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε., Αθήνα, 2003
Πρώτη έκδοση: Νοέμβριος 2003
Τρίτη ανατύπωση: Μάιος 2018

ISBN 960-274-529-0

Τυπώθηκε στην Ευρωπαϊκή Ένωση, σε χαρτί ελεύθερο χημικών ουσιών, προερχόμενο αποκλειστικά και μόνο από δάση που καλλιεργούνται για την παραγωγή χαρτιού.

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις του Ελληνικού Νόμου (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής αδειάς του εκδότη κατά οποιοδήποτε τρόπο ή μέσο αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, διανομή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση, παρουσίαση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή (ηλεκτρονική, μηχανική ή άλλη) και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε.

Έδρα: Τατοίου 121, 144 52 Μεταμόρφωση
Βιβλιοπωλείο: Εμμ. Μπενάκη 13-15, 106 78 Αθήνα
Τηλ.: 2102804800 • fax: 2102819550 • e-mail: info@psychogios.gr
www.psychogios.gr • http://blog.psychogios.gr

PSYCHOGIOS PUBLICATIONS S.A.

Head Office: 121, Tatoiou Str., 144 52 Metamorfossi, Greece
Bookstore: 13-15, Emm. Benaki Str., 106 78 Athens, Greece
Tel.: 2102804800 • fax: 2102819550 • e-mail: info@psychogios.gr
www.psychogios.gr • http://blog.psychogios.gr

*J. Aubert, F. Cheng, J.-C. Milner
F. Regnault, G. Wajcman*

Ο ΛΑΚΑΝ ΤΟ ΓΡΑΠΤΟ Η ΕΙΚΟΝΑ

*Πέντε διαλέξεις
στη Σχολή του Φροϊδικού Αιτίου, στο Παρίσι,
που προλογίζει η Rose-Paule Vinciguerra*

Μετάφραση:
ΔΙΟΝΥΣΙΑ ΠΤΕΡΟΥΝΤΙΟΥ

Εισαγωγή – Επιμέλεια – Σημειώσεις:
ΒΛΑΣΗΣ ΣΚΟΛΙΔΗΣ

ΤΡΙΤΗ ΑΝΑΤΥΠΩΣΗ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

<i>Εισαγωγή στην ελληνική έκδοση .....</i>	9
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	13
JEAN-CLAUDE MILNER Από τη γλωσσολογία στη Linguisterie.....	23
GÉRARD WAJCMAN Η τέχνη, η ψυχανάλυση, ο αιώνας	43
JACQUES AUBERT Από τον έναν Τζόις στον άλλο	69
FRANÇOIS REGNAULT Κλοντέλ: Ο έρωτας του ποιητή	91
FRANÇOIS CHENG Ο Λακάν και η κινεζική σκέψη	143
<i>Μεταγραφή κύριων ονομάτων.....</i>	163
<i>Λεξιλόγιο βασικών όρων .....</i>	167

Εισαγωγή στην ελληνική έκδοση

Το ψυχαναλυτικό δοκίμιο τρομάζει. Το συνοδεύει η φήμη για ερμηνευτικότητα, για αστάθμητη εγκυρότητα, για τη μεγάλη εξοικείωση που απαιτείται με το αντικείμενο. Και όποτε θελήσει κανείς να εμβαθύνει λίγο, έρχεται αντιμέτωπος με τόσα προαπαιτούμενα, που το εγχείρημα παραπέμπεται στις ελληνικές καλένδες. Το παρόν βιβλίο θεωρεί το πρόβλημα λυμένο: δεν αξιώνει ειδικές ψυχαναλυτικές γνώσεις· αρκεί η φιλομάθεια του αναγνώστη. Στόχος του δεν είναι η διεξοδική πραγμάτευση μιας θεματικής, αλλά η ενδεικτική παρουσίαση κάποιων στοχαστικών κατευθύνσεων που ο τίτλος του πασχίζει να συνοψίσει.

Ο Λακάν αποτελεί τον κοινό παρονομαστή των πέντε κειμένων, όχι μόνο επειδή πρόκειται για διαλέξεις προς τα μέλη της ψυχαναλυτικής σχολής που ακολουθεί τη διδασκαλία του, αλλά επειδή και οι πέντε ομιλητές, τόσο διαφορετικοί μεταξύ τους, σημαδεύτηκαν άλλος λιγότερο κι άλλος περισσότερο από το πνεύμα, τη σκέψη και τη φυσική παρουσία του. Στον Μιλνέρ, τον Βαζμάν ή τον Ρενιό λειτουργεί σαν δραστικός ενδιαθέτος συνομιλητής, ενώ στον Ομπέρ και τον Τσενγκ λογίζεται μάλλον σαν απλή μαθησιακή αναφορά, καθώς το αντικείμενό τους δεν σχετίζεται άμεσα με την ψυχανάλυση. Το Γραπτό παρουσιάζεται με πολλές μορφές: σημαίνουσα υλικότητα του γραμματος στον ύστερο Λακάν· αποτύπωση της οριακής ανισορροπίας που διακινδύνευσε ο Τζόις στο γράψιμο· σκηνηκή καταγραφή του ατομικού μύθου του Πολ Κλοντέλ· καλλιγραφική ορθοπέπια στα κινεζικά ιδεογράμματα... Τα τελευταία συνδέουν τη γραφή με την Εικόνα. Οι απόψεις των αρχαίων Κινέζων θεωρητικών για τον ρόλο του κενού και του δυναμικού στη ζωγραφική συνομιλούν διακριτικά με τις αναζητήσεις των δυτικών καλλιτεχνών

του εικονοκλαστικού, και συνάμα εικονόπληκτου, εικοστού αιώνα, που τόσο τον προβληματίσει η εικαστική απόδοση της απουσίας.

Εκφάνσεις της απουσίας, θα μπορούσε να τιτλοφορείται το μικρό αυτό απάνθισμα: σιωπή· μη παραστάσιμο· αφωνία του γράμματος· ανυπαρξία διάφυλης σχέσης· διάμεσο-κενό· κάθε κείμενο ιχνηλατεί τη δική του εκδοχή για την έλλειψη ή το ανέφικτο.

Το άρθρο του Ζαν-Κλοντ Μιλνέρ είναι αδιαμφισβήτητα το κρισιμότερο και θα δικαιολογούσε από μόνο του την ύπαρξη του βιβλίου. Σε ό,τι άπτεται των σχέσεων του Λακάν με τη γλωσσολογία, και γενικότερα με τους στοχαστές της γλώσσας, ο Μιλνέρ αποτελεί αυθεντία. Γλωσσολόγος ο ίδιος, με στερεότατο φιλολογικό και φιλοσοφικό εξοπλισμό, ήρθε από νωρίς σε επαφή με τη λακανική διδασκαλία. Στις αρχές της δεκαετίας του '60 πρωτοστάτησε δίπλα στον Ζακ-Αλέν Μιλέρ στη δημιουργία τού, τόσο γόνιμου για τη γαλλική σκέψη, Κύκλου Επιστημολογίας της Εκόλ Νορμάλ και στην έκδοση του περιοδικού Cahiers pour l'analyse, που άφησε εποχή. Αργότερα μας έδωσε, μεταξύ άλλων, ένα βιβλίο-αναφορά για τις φιλοσοφικές διαστάσεις της λακανικής σκέψης.

Από το ίδιο φυτώριο προέρχεται ο Φρανσουά Ρενιό, σπάνιος συνδυασμός ουμανιστικής παιδείας και καλλιτεχνικών αναζητήσεων, ειδικά στον τομέα του θεάτρου. Το εκτενές κείμενό του είναι ένα μικρό σεμινάριο, που θα μπορούσε να απευθύνεται τόσο σε ψυχαναλυτές όσο και σε σπουδαστές θεατρολογίας: μια τεκμηριωμένη κατάδυση στα βαθιά νερά της γυναικείας σεξουαλικότητας, ενορχηστρωμένη στην παρτιτούρα της ερωτικής περιπάθειας του Πολ Κλοντέλ.

Στον τομέα της λογοτεχνίας κινείται και το κείμενο του Ζακ Ομπέρ, ο οποίος, πέρα από την αδιάπτωτη ακαδημαϊκή ενασχόλησή του με τον Τζέιμς Τζόις, υπήρξε εκείνος που υποκίνησε στα μέσα της δεκαετίας του '70 το ενδιαφέρον του Λακάν για τον μεγάλο Ιρλανδό, ενδιαφέρον που οδήγησε μέσα από τη σεμιναριακή επεξεργασία σε μια νέα θεωρητικοποίηση του συμπτώματος, πολλαπλώς αξιοποιήσιμη σήμερα στην ψυχαναλυτική κλινική.

Ενώ η συνεργασία με τον Ομπέρ είχε ορατό περιεχόμενο και στόχο, οι επαφές του Λακάν με τον Φρανσουά Τσενγκ θα είχαν παραιμείνει αφανείς εάν δεν τις αποκάλυπτε ο τελευταίος. Μέλος σήμερα της Γαλλικής Ακαδημίας, καταξιωμένος με τα βιβλία του για την κινεζική ποίηση και ζωγραφική, αλλά και με το λογοτεχνικό του έργο, ο Τσενγκ υπήρξε διακριτικός συνομιλητής του ψυχαναλυτή – που είχε σπουδάσει προπολεμικά την κινεζική γλώσσα –

σε ζητήματα ανατολικής φιλοσοφίας και ποίησης. Παράλληλα με το επιστημολογικό του ενδιαφέρον, το κείμενο αυτό αναβιώνει κάτι από το νεανικό σφρίγος και το φιλόπονο πνεύμα του εβδομηντάχρονου Λακάν.

Στην τέχνη αναφέρεται και ο μόνος από τους συγγραφείς που είναι ο ίδιος ψυχαναλυτής. Ο Ζεράρ Βαζμάν ξαναπιάνει εδώ την προβληματική που τον είχε απασχολήσει στο βιβλίο *L'objet du siècle*, συνδέοντας την εικονοκλαστική έφεση της νεωτερικής τέχνης με το ιστορικό δράμα του εικοστού αιώνα. Πίσω από το πρόβλημα της παραστασιμότητας ενός αφανισμού υποφώσκει η λακανική διχοτομία όμματος και βλέμματος, η οποία δεν έπαψε να μπολιάζει, ρητά ή υπόρητα, και πέρα από την κλινική αξιοποίησή της, όλο τον σύγχρονο αισθητικό στοχασμό.

Πέντε συγγραφείς, πέντε δείγματα ύφους – που δεν είναι κανείς υποχρεωμένος να διατρέξει με τη σειρά. Το βιβλίο ανοίγει με τον οργανωμένο επαγωγικό λόγο του Μιλνέο και κλείνει με τον γλαφυρό Τσενγκ. Έχει μεσολαβήσει η χειμαρρώδης αμεσότητα του Βαζμάν – το πιο «βιωματικό» κείμενο –, ο πανεπιστημιακός βηματισμός του Ομπέρ και η γεμάτη ιντερομέδια, τότε για εντατική τεκμηρίωση και τότε για χιουμοριστική χαλάρωση, μουσική προόξα του Ρενιό. Ο αμύητος αναγνώστης μάλλον θα πρέπει ν' αφήσει για το τέλος τον Πρόλογο, κείμενο αρκετά «συνθηματικό», γραμμένο από ειδική για ειδικούς, που θα μπορούσε να διαβαστεί σαν επίμετρο.

Ο Λακάν, το Γραπτό, η Εικόνα εγκαινιάζει μια νέα ψυχαναλυτική σειρά που φιλοδοξεί, μεταξύ άλλων, να δώσει το μέτρο του αναγνωστικού ήθους που απαιτεί ο συγκεκριμένος τομέας. Η φροντίδα της γλωσσικής έκφρασης και της απόδοσης της ορολογίας, καθώς και ο πλούσιος υπομνηματισμός αυτόν τον στόχο υπηρετούν. Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλουμε στον Κώστα Αγόρα και στον Άρη Μαραγκόπουλο για την πρόθυμη συνδρομή τους σε ειδικά σημεία· επίσης στον Στέφανο Ροζάνη που πρώτος είχε την ιδέα να μεταφραστεί στα ελληνικά το βιβλίο αυτό.

Βλάσης Σκολίδης

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η παρούσα έκδοση περιλαμβάνει σχεδόν ακέραιο τον κύκλο των διαλέξεων που οργανώθηκαν κατά τα έτη 1998-1999 στη Σχολή του Φροϊδικού Αιτίου [École de la Cause freudienne] γύρω από θέματα συναφή με τη διδασκαλία του Λακάν.

Ο Λακάν ενδιαφέρθηκε για όλους τους τομείς της γνώσης και, κατά συνέπεια, άσκησε σημαντική επιρροή σε ποικίλα πεδία του πολιτισμού. Οι διαλέξεις αυτές επιβεβαιώνουν τη ζωντανή αναφορά που συνεχίζει να αντιπροσωπεύει για μας η σκέψη του. Ευχαριστούμε θερμά τους συγγραφείς χάρη στους οποίους έγινε δυνατή η υλοποίηση αυτού του βιβλίου.

Ο Ζαν-Κλοντ Μιλνέρ αρχικά ανακεφαλαιώνει τη διαδρομή του Λακάν: αφού πρώτα αναγνώρισε την επιστημονικότητα της σοσυρικής γλωσσολογίας και ιδίως τη θέση για την απόλυτη διαφορά, στην οποία βασίζεται η περί του Ενός θεωρία του, ο Λακάν την αντικατέστησε με μια αναφορά σε ό,τι ονομάζει «η linguisterie μου», η οποία επιδίδεται στο να ορίσει το υποκείμενο σε σχέση με το σημαίνον. «Η υπόθεσή μου είναι πως το άτομο που προσβάλλεται από το ασυνείδητο είναι το ίδιο που συνιστά αυτό το οποίο ονομάζω υποκείμενο ενός σημαίνοντος»¹.

Συνεπώς, πέρα από την επιστημονικότητα της γλωσσολογίας, τίθεται το ουσιαστικότερο ερώτημα του αντικειμένου της, της γλώσσας, και ο Ζαν-Κλοντ Μιλνέρ επιλέγει να συγκρίνει το βήμα του

---

1. Jacques Lacan, *Le Séminaire, livre XX, Encore* (1971-1972), Seuil, Παρίσι, 1972, σ. 129.

Λακάν με τη σκέψη του Βιτγκενστάιν. Ο Βιτγκενστάιν φιλοδοξεί να θέσει μια μεθόριο ανάμεσα σε αυτό που μπορεί και αυτό που δεν μπορεί να ειπωθεί. Τούτη τη μεθόριο, ο Λακάν δεν την αποδέχεται: το μη-νόημα, που δρα μέσα στο ίδιο το νόημα, δεν γίνεται να αποκλειστεί. Το μισόλογο της αλήθειας παραπέμπει όχι τόσο σε μια μεθόριο όσο σε ό,τι δηλώνεται πλαγίως και δεν αφήνεται να νοηθεί μέσα στη σημασία. Έτσι, το μερίδιο του μη-νοήματος ο Λακάν το κρατάει για τη διαπλοκή των γραφών, οι οποίες — πέραν του Βιτγκενστάιν — αποδεικνύονται μια «περιχαράκωση του πραγματικού».

Εξάλλου, η θέση που θα υποστηρίξει ο Βιτγκενστάιν προς το μέσον της δεύτερης περιόδου του, απορρίπτοντας σολιψισμό και ιδιωτική γλώσσα, είναι κατά τον Ζαν-Κλοντ Μιλνέρ μη αποδεκτή για την ψυχαναλυτική θεωρία: πράγματι, με βάση αυτή την οπτική γωνία, το ασυνείδητο θα αναγόταν σε ιδιωτικούς, μη δημοσιοποιησιμους κανόνες, κατά μείζονα λόγο εάν και εφόσον, όπως υποστηρίζει ο Λακάν, το ασυνείδητο τοποθετείται εντεύθεν των σημασιών. Η αναφορά στον μεγάλο Άλλο επιτρέπει εντούτοις να απορρίψουμε αυτή την οπτική γωνία και δεν περιέχει κανένα στοιχείο τεχνητού επιχειρήματος: αναδεικνύει μάλλον τη μείζονα μετατόπιση που συμβαίνει ο Λακάν σε σχέση με την κλασική διυποκειμενικότητα, και συμβάλλει αποφασιστικά στο να απολέσει η αντιδιαστολή ιδιωτικού-δημόσιου την εμβέλεια που της προσδίδει ο Βιτγκενστάιν. Η δημόσια γλώσσα που επικαλείται ο τελευταίος έχει για μοναδικό θεμέλιο τη φαντασιακή διαπροσωπική διάσταση.

Έτσι, ο Λακάν λέει όχι στον Βιτγκενστάιν στα δύο ουσιαστικά ζητήματα της μεθορίας και της ιδιωτικής γλώσσας. Και η αντιπαράθεση αποκτά τη γενικότερη σημασία της, κατά τον Ζαν-Κλοντ Μιλνέρ, γύρω από την έννοια της σιωπής. Η σκέψη του Λακάν προϋποθέτει ένα «ποτέ εκείνο δεν σιωπάει» και η φράση «Εγώ, η αλήθεια, μιλώ» διαπερνά επανειλημμένα ολόκληρο το έργο του.

Στο ότι «το ασυνείδητο μιλάει», ο Λακάν, όπως ξέρουμε, προσέθεσε βαθμιαία την ιδέα πως το ασυνείδητο γράφεται. Γράφει αλυσίδες στις οποίες «το νόημα απολαμβάνεται». Το ασυνείδητο γράφει την ιδιότυπη θέση του υποκειμένου ως όντος απόλαυσης. Παράμενει η αδυναμία να γραφεί η διάφυλη σχέση ως τέτοια.

Σ' αυτόν ακριβώς τον τόπο μάς προσκαλούν οι καλλιτέχνες. Γνωρίζουμε πως ο Λακάν, όπως ο Φρόιντ, έδειχνε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη λογοτεχνία και τη ζωγραφική. Πολυάριθμες παρα-

δόσεις από τα χρόνια του Σεμναρίου το μαρτυρούν. Για τη λογοτεχνία: ο Σοφοκλής, ο Σαίξπηρ, το κλασικό γαλλικό θέατρο, ο Πόε, ο Ζιντ, αλλά επίσης ο Κλοντέλ και η τριλογία του, ο Τζόις στον οποίο αφιέρωσε το Σεμινάριο *Το Σύνθωμα*, η ποιητική κινεζική γραφή. Για τη ζωγραφική: *Οι Πρεσβευτές* του Χόλμπαϊν, *Οι Δεσποινίδες των Τιμών* του Βελάσκεθ... Η λογοτεχνία συνόδεψε σταθερά τον κλινικό στοχασμό του Λακάν, ο οποίος, όπως ο Φρόιντ, θεωρεί πως οι καλλιτέχνες είναι αυτοί που μας διδάσκουν και όχι το αντίθετο.

Διότι το ζητούμενο εδώ δεν είναι η εφαρμοσμένη ψυχανάλυση, αλλά το να αναγνωρίσουμε σε ποιο βαθμό ο κάθε καλλιτέχνης επιλύει με τον τρόπο του ένα ανθρώπινο πρόβλημα, που αποβαίνει οικουμενικό επειδή ενδιαφέρει την ψυχανάλυση.

Έτσι, ο Λακάν που ενδιαφέρεται για τη λογοτεχνία είναι εκείνος που ερμηνεύει την επιθυμία ως επιθυμία του Άλλου, αλλά επίσης είναι εκείνος που εξετάζει «τη σχέση του ανθρώπου προς το γράμμα»².

Απόρροια μιας ιδιότυπης συνάντησης, οι διαλέξεις για τον Κλοντέλ, τον Τζόις και την κινεζική ποίηση μας θυμίζουν τι είναι το γράμμα για τον Λακάν.

Ο Κλοντέλ, κατ' αρχάς, τον οποίο ο Φρανσουά Ρενιό «ερμηνεύει» βασιζόμενος κυρίως στον *Κλήρο του μεσημεριού* και στο *Ατλαζέ-νιο γοβάκι*. Πάνε περίπου τριάντα χρόνια από τότε που ο Λακάν είχε αφιερώσει τρεις παραδόσεις του Σεμναρίου του *Η Μεταβίβαση* ξαναδιαβάζοντας το οιδιπόδειο σύμπλεγμα μέσα στην τριλογία των Κουφοντέν.

Εδώ, το ζήτημα είναι η ανέφικτη γραφή της διάφυλης σχέσης ανάμεσα σ' έναν άντρα και μια γυναίκα, ζήτημα που ο Φρανσουά Ρενιό το βλέπει να αναδύεται στον *Κλήρο του μεσημεριού*, θέτοντας το ερώτημα: για τον Κλοντέλ, υπάρχει Η γυναίκα; Και μας οδηγεί σε αυτή την ανάγνωση αξιοποιώντας τους λακανικούς τύπους του εμφυλισμού.

Το γράμμα, σε αυτό το θεατρικό έργο, βρίσκεται ήδη στα ονόματα *Ysé*, *Prrouhèze*, αναγραμματισμούς της Rose, «εκείνης της γυναίκας» που συνάντησε στο πλοίο για την Κίνα στα 1900 και που η συνάντησή μαζί της θα εμπνεύσει τη σύνθεση των δύο έργων. Βρίσκεται όμως επίσης μέσα στο Η του Η γυναίκα, «η οποία δεν γίνε-

2. Jacques Lacan, *Écrits*, Seuil, Παρίσι, 1966, σ. 739.

ται να γραφεί παρά διαγράφοντας το Η»³. Καθώς φαίνεται, τη στιγμή της συνάντησης ο Κλοντέλ πιστεύει σε αυτή την Όλη γυναίκα. Αλλά τούτη τη γενόσημη χρήση του οριστικού άρθρου ο Λακάν τη συστήνει ως ανέφικτη, διότι πρόκειται για ένα «σημαίνον που έχει σαν γνώρισμα ότι δεν μπορεί να σημαίνει τίποτε»⁴.

Εμπνεόμενος από τις γλωσσολογικές εργασίες του Ζαν-Κλοντ Μιλνέρ, ο Φρανσουά Ρενιό αναλύει το ιδιαίτερο εγχείρημα του Λακάν, ο οποίος θέτει το γενόσημο Η και το διαγράφει αμέσως μπροστά από τη λεκτική μονάδα «γυναίκα», πράγμα που δεν σημαίνει ότι διαγράφει το ίδιο το σημαίνον γυναίκα.

Οπωσδήποτε, όταν «ο άντρας θέλει Τη γυναίκα, τη φτάνει μόνο νο εξοκείλλοντας στο πεδίο της διαστροφής»⁵, αλλά αυτό δεν ισχύει για τον Κλοντέλ. Εκείνη η γυναίκα που συνάντησε στο πλοίο, τον λυτρώνει από την Τριάδα στην οποία πιστεύει, της Παρθένου Μαρίας, της Σοφίας της Παλαιάς Διαθήκης και της Εκκλησίας. «Δεν συγγέει την Ιζέ με αυτές».

Πιστεύει εντούτοις ότι συναντάει Τη γυναίκα με το βάσκανό της νόημα, «Τη Μεγάλη Πόρνη της Αποκαλύψεως», ή εξίσου Τη γυναίκα που περιγράφει η θεολογία του «έμφυλου προκαθορισμού». Οπότε, μόνο ο χωρισμός θα μπορεί πλέον να ενώσει τους εραστής.

Έτσι, στον *Κλήρο του μεσημεριού* ο Κλοντέλ θα επιδοθεί στην εκδίπλωση όλων των μορφών της «μετάβασης από το γενόσημο στο οριστικό, στο αόριστο και στο δεικτικό της συνάντησης», μορφών που σηματοδοτούν το ότι Η γυναίκα δεν υπάρχει· όμως «αυτό το καταραμένο Η, σημάδι του Όλου, είναι πάντα έτοιμο να αναδυθεί εκ νέου», και πράγματι αναδύεται στην τρίτη πράξη με την επιστροφή της Ιζέ, η οποία είναι σαν «στη θέση του Θεού για τον Μεζά». Ο Κλοντέλ επιχειρεί λοιπόν, θα λέγαμε, μια «υπέρβαση της φαντασίωσης» περί Της γυναίκας. Ομολογεί έτσι πως η διάφυλλη σχέση είναι ανέφικτη· όπως στο *Ατλαζένιο γοβάκι*, ανέφικτης εγγραφής.

Το πραγματικό στο οποίο ανάγεται «η θεωρία του έμφυλου προκαθορισμού», καταλήγει τελικά σε μια θεωρία του κύριου ονόματος που έρχεται να μας θυμίσει ότι η ονοματοθεσία αφορά πά-

3. Jacques Lacan, *Le Séminaire, livre XX*, ό.π., σ. 68.

4. Αυτόθι.

5. Jacques Lacan, *Télévision*, Seuil, 1974, σ. 60.

ντοτε μια μοναδική εμπειρία απόλαυσης: ανέφικτο εγχείρημα, για το οποίο το θέατρο δεν μπορεί παρά να δώσει ένα ισοδύναμο, «το άλλο όνομα του ονόματος» — με τη μορφή επαναλαμβανόμενης ονοματοθεσίας: «Μεζιά, είμαι η Ιζέ, εγώ είμαι»· «Ιζέ, Ιζέ!».

Ωστόσο, το κύριο όνομα είναι εξίσου ακατονόμαστο, είναι κάτι που συνιστά «τρήμα». Δεν απομένει στον *Κλήρο του μεσημεριού* παρά τούτη η έσχατη προσφώνηση: «Θυμήσου με στα σκότη μια στιγμή που ήμουνα η άμπελός σου».

Το ότι το κύριο όνομα, και ιδίως το Όνομα-του-Πατρός, δημιουργεί «τρήμα μέσα στο πραγματικό», είναι μια δυσκολία που τη νιώθει και ο Τζόις.

Ο Τζόις, για να «κρατήσει σε απόσταση κάτι που ήταν σαν ψύχωση»⁶, επιχειρεί σε αυτή τη θέση «να κάνει όνομα»· με το κύριο όνομά του, ως συγγραφέα, να φτιάξει ένα κάποιο Όνομα-του-Πατρός. Ο Τζόις ήξερε ότι θα — και επιθυμούσε να — απασχολήσει έτσι γενιές και γενιές πανεπιστημιακών, και το κατάφερε. Ιδιάζουσα γραφή, στην οποία το σημαίνουν τείνει να χάσει την κοινή σημασία του συνδεδεμένο με την τάξη του γράμματος, του σημαδιού που ενέχει Απόλαυση. Προσπάθεια ώστε να «γραφεί μέσα στο πραγματικό κάτι από το συμβολικό»⁷.

Ο Ζακ Ομπέρ ανασυγκροτεί εδώ μια διαδρομή του Τζόις εκδιπλώνοντας το εξής ερώτημα: Πώς η ελλειμματικότητα του Ονόματος-του-Πατρός της τέχνης θα τον κάνει να ενοτισθεί, κυρίως στους *Dubliners*, το όνομα, Dædalus, εκείνου που πρώτος ενεστωποίησε στη γλυπτική μια «μίμηση της ζωής»;

Όπως ο Δαίδαλος, που είχε απορρίψει τα αρχαϊκά ξόανα, αγάλματα ακινητοποιημένα, κουτσορευμένα, εκφάνσεις της απουσίας, ο Τζόις θα επιχειρήσει να κομίσει στους ανθρώπους μια αλήθεια πρωταρχική, «προερχόμενη από την πραγματική εργασία της μητρογλώσσας», εκείνης της μητρογλώσσας στην οποία όμως «οι λέξεις είναι ευλύγιστες προς όλα τα νοήματα»⁸.

Όμως η φαντασιακή ταύτιση με τον Δαίδαλο — χάρη στην οποία

6. François Regnault, *Conférences d'esthétique lacanienne*, Agalma, διανομή Seuil, 1997, σ. 29.

7. Jacques-Alain Miller, «Lacan avec Joyce», στο περιοδικό *La Cause freudienne*, τ. 38 (Σεμινάριο στο τμήμα κλινικών σπουδών της Βαρκελώνης), σ. 17.

8. Jacques Lacan, *Le Séminaire, livre XXI, Les non-dupes errent* (1973-74), ανέκδοτο.

η εικόνα του σώματος θα μπορέσει να γίνει πορτρέτο — εκπίπτει με το ταξίδι του στη Ρώμη. Εκεί ο Τζόις θα «εγκαταλείψει το σχέδιό του για μια ένδυση της Απόλαυσης του Ωραίου» και, σε μια διπλή αποτυχημένη συνάντηση που αφορά το Δουβλίνο και τη Ρώμη, θα «συναντήσει ένα πραγματικό». «Το βήμα του Δαιδάλου θα γίνει βήμα του Stephen» και ο Τζόις υπογράφει στο εξής Stephen Dædalus, γόνος της γενιάς των Δαιδάλων, γόνος του θεμελιωτή της τέχνης, αλλά επίσης Στέφανος, «πρωτομάρτυρας της καθολικής Εκκλησίας» και φιγούρα του θανάτου. Ο Ζακ Ομπέρ ξαναδιαβάζει μάλιστα και τη γραφή του ονόματος Stephen Dædalus, ως «γραμματική αποσύνθεση» και φωνητικά επιτελέσματα, «θραύσματα φωνής που μεταπίπτουν σε γράμματα», και δείχνει «την αμετάκλητη μετωνυμική δημιουργία του». Εγκατάλειψη του ετερονύμου Dædalus, νέα πράξη.

Στο εξής, «το ψευδοτρήμα που επικάλυπτε ο Dædalus» θα το υποκαταστήσει, με αυτό το όνομα, μια μετωνυμία που δεν εγγράφει το έλλειμμα αλλά κάνει έκκληση στη λέξη που πάντοτε ακολουθεί. Σε ό,τι λείπει από το κύριο όνομά του, ο Τζόις με το έργο του «βρίσκει ένα συμπλήρωμα»⁹.

Τη θέση της «βεβαιότητας» παίρνουν «φαινόμενα συγκατάθεσης» που, εφεξής, θα του επιτρέψουν να διεξέλθει όλους τους λόγους «στις παραμικρές μεταπτώσεις τους».

Τον ρυθμό και την αποφασιστικότητα του ρυθμού αντικαθιστά «η γνήσια μετωνυμική μετατόπιση των τονισμών του». Η γραφή καταλήγει σε νύξεις, το νοηματικό επιτέλεσμα ακυρώνεται. Αντήχηση με αναρίθμητα αποτελέσματα. Καθαρή απόλαυση. Χαρά.

Το ότι το γράμμα απαγκιστρώνεται από το φαντασιακό — κάτι στο οποίο φαίνεται να καταλήγει η γραφή του Τζόις — μας καθιστά τουναντίον περισσότερο ευαίσθητους στο «σμίξιμο της ζωγραφικής και του γράμματος»¹⁰ που καθιερώνει η κινεζική ποίηση και η καλλιγραφία. Εδώ η γραφή δεν οδηγεί στον θρυμματισμό του νοήματος, στην εξάρθρωση του λόγου, αλλά περισσότερο σε μια πεμπουσία, στην πεμπουσία του λέγειν και του πράττειν.

Ο Φρανσουά Τσενγκ που ξαναζωντανεύει εδώ τη συνάντησή του με τον Λακάν, μας επιβεβαιώνει ότι ο Λακάν διαμόρφωσε τη

9. Jacques-Alain Miller, «Lacan avec Joyce», ό.π., σ. 60.

10. Jacques Lacan, «Lituraterre», στο περιοδικό *Omicar?*, No 41, Seuil, 1987, σ. 9.

θεωρία του περί γράμματος — όπως τη διατυπώνει στο γραπτό «Lituraterre» κυρίως — βασιζόμενος στην κινεζική θεωρία της ζωγραφικής¹¹. Το γράμμα ιχνο-γραφεί την απόλαυση που είναι αδύνατον να γραφεί. Ίχνος του εμβίου μέσα στην απόλαυση, το γράμμα σχεδιάζει μια παρυφή, «την παρυφή του τμήματος μέσα στη γνώση»¹². «Μεταξύ κέντρου και απουσίας»¹³.

Την απουσία, ο Λαοτσέ την ονομάζει Κενό. Από αυτή γεννιούνται το γιν και το γιανγκ και γι' αυτό εξακολουθεί να υπάρχει ανάμεσά τους το Διάμεσο-Κενό που εγκατοικεί στο επίκεντρο όλων των πραγμάτων. «Αντίθετο ενός τόπου ουδέτερου και κοίλου», και μάλλον «δυναμικό στοιχείο» που συνεχίζει να δρα μέσα στο πλήρες. Με βάση αυτό το στοιχείο, «ό,τι υπάρχει μη-έχοντας-Όνομα τείνει διαρκώς προς το έχοντας-Όνομα, ό,τι υπάρχει μη-έχοντας-Επιθυμία τείνει διαρκώς προς το έχοντας-Επιθυμία».

Έτσι ο καλλιτέχνης ξέρει, καθώς το Διάμεσο-Κενό τον διαπερνά, να κατέχει αυτή την τέχνη του ζην που συναντά την εσωτερική διαθεσιμότητα, τη Δεκτικότητα που εγκλωμιάζει ο Μέγκιος. Μπορεί τότε, «κατ' εικόνα της πρωταρχικής πνοής που αποδεσμεύεται από το αρχέγονο Κενό», να επινοήσει το απτό ίχνος αυτής της ακατάπαυτης υπόσχεσης ζωής. Η Μοναδική Πινελιά, που θεωρητικοποίησε ο ζωγράφος Σιτάο, εναδικο γνώρισμα θα μπορούσαμε να πούμε, θα ήταν «πρώτη επιβεβαίωση τού είναι». Είναι η «προσθήκη» που ανοίγει την οδό, το Τάο. «Διακύβευμα ενός στοιχήματος που κερδίζεται με το μελάνι και με το πινέλο»¹⁴, αποτελεί «ενωτικό κρίκο ανάμεσα στο πνεύμα του ανθρώπου και το σύμπαν», του οποίου προηγείται το Κενό και το οποίο παρατείνεται και μάλλον διαπερνάται από το Κενό — και δεν παύει να καλεί τους άλλους κρίκους. Έτσι, όπως ένας πίνακας ζωγραφικής είναι «ένας χώρος πάντα δυνητικός, που τείνει προς άλλες μεταμορφώσεις», στην ποιητική γλώσσα, «στο εσωτερικό ενός σημείου και μεταξύ των σημείων, το Διάμεσο-Κενό δρα τινάζοντας στον αέρα την επιβολή της μονοδιάστατης γραμμικότητας». Μεταφορά και μετωνυμία μπορούν έτσι να σμίγουν και να επάγονται η μία την άλλη.

Και έτσι, η κινεζική ποίηση συνιστά — όπως κάθε ποίηση, αλλά

11. Την ιδέα αυτή διατυπώνει ο Éric Laurent στο σεμινάριό του «La fonction de la psychanalyse» (1998-99), ανέκδοτο.

12. Jacques Lacan, «Lituraterre», ό.π., σ. 8.

13. Αυτόθι, σ. 10.

14. Αυτόθι.

με υποδειγματικό τρόπο — «νοηματικό επιτέλεσμα» αλλά επίσης, όπως το ριζίζει ο Λακάν, «τροηματικό επιτέλεσμα»¹⁵. Μπορεί να αποτελέσει πρότυπο για το τι είναι η ψυχαναλυτική ερμηνεία¹⁶. Συνιστά «ασκητική μιας γραφής»¹⁷ στην οποία καταλύεται το προσποιητό.

Εάν η ζωγραφική και το κινεζικό γράμμα, με το να εγγράφονται στο κέντρο του Τίποτε, του Κενού, και με το να το διατηρούν ανοιχτό, ελευθερώνουν «τον Χώρο του ονείρου»¹⁸, ο Ζεράρ Βαζμάν μας μιλάει για μια άλλη ζωγραφική, την αφηρημένη ζωγραφική του εικοστού αιώνα. «Επιφέροντας ρήξη με ό,τι ο χριστιανισμός είχε εγκαθιδρύσει ως όρο και αναγκαιότητα της εικόνας», ο πίνακας στην αφηρημένη τέχνη δεν είναι «παράθυρο ανοιχτό στην historia» ούτε «είσοδος του αοράτου στο ορατό». Είναι μάλλον, όπως το «Μαύρο τετράγωνο σε άσπρο φόντο» του Μάλεβιτς, πίνακας του ανεικονικού, ενός ακατοίκητου τίποτε, «εκτός ιστορίας». Απόλυτη και ιδιότυπη παρουσία ενός πραγματικού που δεν δίνει λαβή για κανένα συμβολισμό, ο πίνακας του Μάλεβιτς, «αναιρώντας» τη χιλιετή βασιλεία της συμβολικής εικόνας, αποτελεί εδώ «την ίδια την εμπειρία της απουσίας του αντικειμένου». Πολύ περισσότερο, «είναι αυτή η απουσία», «πραγματική, πυκνή, διαπέραστη». Το ανέμφικτο να εγγραφεί δεν αφήνει εδώ χώρο όπως κάνει το γράμμα, σε κάποιο ίχνος ζωντανής απόλαυσης, αλλά δηλώνει τη ριζική καταστροφή της. Το μόνο που μπορεί πλέον είναι να «δείξει». Η τέχνη εδώ δεν επικαλείται — κάτι που κάνει η κινεζική ζωγραφική — το Κενό το εγγεγραμμένο στο επίκεντρο τού είναι, αλλά δείχνει την έλλειψή του.

Εάν ο Τζόις, ως Δαίδαλος, θέλησε να αφυπνιστεί από τα άμορφα ξόανα, επικαλούμενος την απουσία μέσα στην παρουσία, για να παραγάγει μια *μίμησιν* της ζωής, η αφηρημένη ζωγραφική μάς κάνει να αναλογιστούμε ξόανα μοντέρνα. Στη θέση της απουσίας όμως, εδώ παρουσιάζεται το πραγματικό, ο αποκλεισμός κάθε νοήματος.

Αυτό το πραγματικό, το αποκλεισμένο από το νόημα που η αφη-

15. Jacques Lacan, *Le Séminaire, livre XXIV, L'insu-que sait de l'une-bévue s'aile à moure* (1976-77).

16. Αυτόθι.

17. Jacques Lacan, *Le Séminaire, livre XXIV, Les non-dupes errent*.

18. François Cheng, *L'Espace du rêve, Mille ans de peinture chinoise*, Phébus, 1980.

ρημένη τέχνη του εικοστού αιώνα δεν μπορεί παρά να δείξει, ο Ζεράρ Βαζμάν το ανάγει σε ένα συμβάν: τη σοά. Σε αυτό το μη παρραστάσιμο, αμνημόνευτο συμβάν, το οποίο θέλησε να εξαλείψει τα ίδια τα ονόματα, σε αυτό που δεν παύει να μη γράφεται, η κινηματογραφική ταινία του Κλοντ Λαντσμάν δίνει ένα όνομα: Σοά.

Αυτή η ονοματοθεσία συνιστά ιδρυτική πράξη. Το έργο τέχνης εγκαθιδρύει με αυτήν τον χρόνο του.

Έτσι, πέρα από το φαντασιακό του Ωραίου, από την εικόνα που, καλύπτοντας το έλλειμμα, «χρυσωμένη, χρυσοκοιμάται»¹⁹, το γραπτό και το γράμμα – συνδυασμένα ή όχι με τη ζωγραφική – μας αφυπνίζουν. Μέσα από τις όποιες καθιζήσεις του σημαίνοντος, σχημαγρφέιται μια πρόσβαση στο πραγματικό.

Κάθε φορά που μια αλήθεια εκφέρεται, που ένα παράπονο εκφράζεται, που ένα μισόλογο επέρχεται, λέει ο Λακάν, «οτιδήποτε μπορεί να εντοπιωθεί μέσα στη γλώσσα, βρίσκει το πραγματικό του πάντοτε μέσα από μια αναφορά στη γραφή»²⁰.

Rose-Paule Vinciguerra

---

19. Jacques Lacan, *Le Séminaire, livre XXI, Les non-dupes errent*. [Λογοπαίγνιο: «est d'or», «dort»].

20. Αυτόθι.

JEAN-CLAUDE MILNER

Από τη γλωσσολογία στη Linguisterie

Για τη γλωσσολογία ο Λακάν ενδιαφέρθηκε από την εποχή του «Λόγου της Ρώμης»¹. Τον απασχόλησε η γλωσσολογία ως επιστήμη. Θα μπορούσαμε μάλιστα να υποστηρίξουμε ότι ανάμεσα στο πριν και το μετά το 1953, τα καίρια διαφοροποιητικά γνωρίσματα κανοναρχούνται από ένα και μοναδικό σύνθημα: να συνειδητοποιηθεί η σπουδαιότητα ενός νέου *factum scientiae*, το οποίο πιστοποιεί η γλωσσολογία και το οποίο καθιστά παρωχημένες όλες τις προγενέστερες επιστημολογίες. Είναι αλήθεια εντούτοις ότι, από τη δεκαετία του '60 κι έπειτα, το ενδιαφέρον αυτό διαρκώς έφθινε, αν και δεν έπαψε εντελώς παρά στο εικοστό σεμινάριο, όπου διακρίνονται κάποιες αποχαιρετιστήριες νύξεις.

Οπότε, τίθεται ένα ερώτημα: τι σημαίνει η εξασθένηση μιας προσφυγής που αρχικά διαφημίζεται ως τόσο καθοριστική; Σε τι οφείλεται η κάμψη του ενδιαφέροντος και ποιες επιπτώσεις συνεπάγεται; Ακόμη, πρέπει να είμαστε ξεκάθαροι ως προς τη φύση της ίδιας της προσφυγής. Μήπως το καθοριστικό στοιχείο αφορά τον χαρακτηρισμό επιστήμη; Με το να είναι ικανή να ονομάζεται επιστήμη, η γλωσσολογία φαινόταν να δηλώνει πως η επιστήμη δεν ήταν ακριβώς αυτό που πίστευαν μέχρι τότε. Ή μήπως το αποφασιστικό στοιχείο αφορά τη γλώσσα; Με το να λαμβάνει τη γλώσσα ως γνωστικό πεδίο (χάρη στις εκλεπτυσμένες μετατροπές που ο Φεροντινάν ντε Σοσύρ επιφέρει στους ορισμούς), η γλωσσολογική επιστήμη φαινόταν

---

1. Jacques Lacan, «Fonction et champ de la parole et du langage en psychanalyse» (1953), *Écrits*, Seuil, Paris, 1966, σσ. 237-322. Το κείμενο είναι γνωστό και ως «Λόγος της Ρώμης» ή «Εισήγηση της Ρώμης». (Σ.τ.Ε.)

να στοιχειοθετεί γλωσσικές ιδιότητες που αγνοούσαμε μέχρι τότε.

Στην πρώτη περίπτωση, η απόσυρση του ενδιαφέροντος για τη γλωσσολογία πρέπει να εξηγηθεί με μια κάμψη που θίγει την επιστήμη· στη δεύτερη περίπτωση, η απόσυρση του ενδιαφέροντος σχετίζεται με το ζήτημα της γλώσσας καθ' εαυτήν. Εξάλλου, η μία επιλογή δεν αποκλείει την άλλη. Ωστόσο, για λόγους σαφήνειας, θα διαχωρίσω τις δύο υποθέσεις εξωθώντας την καθεμία από αυτές στα άκρα, έστω και αν διαπιστώσω τελικά ότι διατηρούν μεταξύ τους κάποια σχέση.

1. Πρώτη υπόθεση: όσον αφορά τη γλωσσολογία, το όνομα επιστήμη είναι καθοριστικό.

1.1. Στα μάτια του Λακάν, πρόκειται για μια επιστήμη γαλιλεϊκή όπως την ορίζει ο Κοϊρέ· έχει ένα αντικείμενο εμπειρικό και ριζικά ενδεχομενικό, όπως ακριβώς και η φυσική· και, όπως ακριβώς η φυσική, είναι μαθηματικοποιημένη, μόνο που η μαθηματικοποίηση εδώ δεν οφείλει τίποτε στη μέτρηση ενώ οφείλει τα πάντα στην αναγκαστική γραμματική αποτύπωση.

Πρώτη συνέπεια: η μαθηματικοποίηση εμφανίζεται να μπορεί να νοηθεί διαφορετικά απ' ό,τι είχαμε υποθέσει.

Δεύτερη συνέπεια: υπάρχει γαλιλεϊκή επιστήμη τού εξής δεδομένου που, με αρχαίους όρους, θα το αποδίδαμε στη συμβατικότητα ή, με μοντέρνους όρους, στον πολιτισμό: της **γλώσσας*².

---

2. Στο παρόν κείμενο, η λέξη γλώσσα εμφανίζεται με δύο τυπογραφικές μορφές: ως γλώσσα όταν αποδίδει τη γαλλική λέξη *le langage*, και ως *γλώσσα όταν αποδίδει τη λέξη *la langue*. Οι δύο γαλλικές λέξεις έχουν κοινή ετυμολογία και στην καθημερινή τους χρήση μπορούν να θεωρηθούν ταυτόσημες. Όπως εύκολα αντιλαμβάνεται ο αναγνώστης, η σημασιολογική διαφορά είναι εκ πρώτης όψεως ελάχιστη ή ανύπαρκτη. Η διαφοροποίηση των εννοιών *langue* και *langage* ισχύει κυρίως για τους γαλλόφωνους στρουκτουραλιστές γλωσσολόγους και κατ' επέκταση για τον Λακάν: *langage* είναι η γλώσσα νοούμενη ως δομή, ως σημειολογικό σύστημα, είναι δηλαδή ο κοινός δομικός πυρήνας όλων των γλωσσών, γι' αυτό και ο όρος δεν επιδέχεται πληθυντικό. Αντίθετα, *langue* είναι η γλώσσα με την τρέχουσα σημασία του όρου, φαινόμενο πανανθρώπινο αλλά με πολλαπλές μορφές, τις φυσικές γλώσσες, που περιγράφονται από τις οικείες γραμματικές. Όταν οι όροι *langage* και *langue* αντιπαρατίθενται ευθέως, θα μπορούσαν να αποδοθούν ως γλωσσικό σύστημα και φυσική γλώσσα αντιστοίχως, όπως γίνεται παρακάτω στην παράγραφο 1.5. Ωστόσο, η τακτική του Μιλνέρ στο παρόν άρθρο είναι να υπονομεύει έμμεσα αυτή την αντιπαράθεση, συμβαδίζοντας έτσι με τη βαθμιαία αποδυνάμωση της δομιστικής επίδρασης

Αυτό μπορεί να ειπωθεί με δύο τρόπους: είτε υπάρχει ένας γαλλεισμός του πολιτισμού (οπότε είναι η έννοια της επιστήμης που αλλάζει), είτε, εάν συμφωνήσουμε να ονομάσουμε «φύση» το πεδίο των γαλλεικών επιστημών, η φύση περιλαμβάνει φαινόμενα που λέγαμε ότι ανάγονται στον πολιτισμό (οπότε είναι η έννοια της φύσης που αλλάζει). Και στη μία και στην άλλη περίπτωση, πρόκειται για μια επανάσταση της σκέψης. Η λέξη δεν είναι υπερβολική. Πόσο μάλλον που δεν αναστατώνεται μόνο η *γλώσσα: πρόκειται γι' αυτό που ονομάστηκε δομισμός [στρουκτουραλισμός]. Αυτής της επανάστασης υπήρξαμε μάρτυρες. Γι' αυτόν τον λόγο μάλιστα, δεν σταθμίσαμε πάντοτε επακριβώς την ευρύτητά της³. Υπήρξε μεγάλη, μολοντί, αναμφίβολα, πλαισιωμένη από στοιχεία κοσμικότητας και, πάνω απ' όλα, εφήμερη.

1.2. Διότι το μητρικό πρωτόκολλο συγκροτήθηκε στις αρχές αυτού του αιώνα (το *Μάθημα γενικής γλωσσολογίας* χρονολογείται από το 1916) και φαίνεται να τελειώνει μαζί με τον αιώνα. Εάν, όπως ο Λακάν, εννοούμε ως γλωσσολογία ό,τι θεσμοθετείται στο *Μάθημα γενικής γλωσσολογίας*, πρέπει να αναγνωρίσουμε τι ισχύει τίποτε από αυτό δεν ακουγεται πλέον στις μέρες μας, ο προφανής του χαρακτήρας έχει χαθεί⁴. Υπάρχουν πολλοί λόγοι που συμβαίνει αυτό: ορισμένοι σχετίζονται με την ίδια τη γλωσσολογία και με την εσωτερική της εξέλιξη, η οποία την οδήγησε να θέσει υπό αμφισβήτηση ορισμένες από τις πλέον σαφώς εκπεφρασμένες προτάσεις

στον Λακάν, την οποία ο ίδιος επισημαίνει και αναλύει. Έχει κανείς την αίσθηση ότι συχνά ο συγγραφέας μεταχειρίζεται αδιακρίτως τη μία ή την άλλη λέξη. Όχι όμως πάντοτε. Έτσι, αντί για μια κατά περίπτωση απόδοση, που θα ενείχε κινδύνους μεταφραστικής αυθαιρεσίας, επιλέξαμε την ίδια ελληνική λέξη με διαφορετική σημαση, ώστε ο αναγνώστης να είναι σε θέση να κρίνει τότε υποφώσκει κάποια δομιστική αιχμή και πότε όχι. (Σ.τ.Ε.)

3. Ένα παράδειγμα ανάμεσα σε τόσα: είναι μία από τις σπάνιες φορές στην ιστορία που διατυπώθηκε ο ισχυρισμός ότι επινοήθηκαν νέες μορφές εμπειρικού συλλογισμού. Έτσι, η συμπληρωματική κατανομή είναι ένας συλλογισμός που παρουσιάζεται ως εμπειρικός αναγκαστικός, ακόμη και όταν καμία προηγούμενη εμπειρική λογική, είτε πρόκειται για του Αριστοτέλη, του Μπέικον ή του Στιούαρτ Μιλ, δεν είχε την ιδέα.

4. Καθοριστικής σημασίας για να κατανοήσει κανείς τι διακυβεύεται στο *Μάθημα γενικής γλωσσολογίας* [*Cours de linguistique générale*] είναι το άρθρο του Ζαν-Κλοντ Μιλνέο, «Επιστροφή στον Σοσύρ», μτφρ. Βλ. Σκολίδη, στο περιοδικό *Τειρεσίας*, τ. 3, Καλοκαίρι 2003, σσ. 32-51. Πρόκειται για κείμενο σπάνιας εμβριθείας και διαύγειας, αληθινό διαμάντι. (Σ.τ.Ε.)

του *Μαθήματος*. Άλλοι λόγοι σχετίζονται με τη διάχυτη δοξασία.

Η γλωσσολογία ήταν εξαρτημένη, χωρίς κατ' ανάγκη να το ξέρει, από μια πρόταση: η γλώσσα δεν είναι υπερδομή [εποικοδομήμα]. Το ότι ο Στάλιν υπήρξε ο μόνος που τη διατύπωσε ρητά και που επιχείρησε να την αποδείξει σύμφωνα με τους τύπους, δεν μας εμποδίζει να την αποδώσουμε, απευθείας ή όχι, στα διάφορα πρότυπα της σύγχρονης γλωσσολογίας. Όμως, όλα σήμερα στηρίζονται στη διάχυτη δοξασία ότι η γλώσσα αποτελεί υπερδομή. Μάρτυρας η διένεξη για την εκθήλυνση των ουσιαστικών που δηλώνουν επάγγελμα. Υπάρχει η πεποίθηση – που είναι βαθιά ριζωμένη στην αριστερά, αλλά και σε άλλους πολιτικούς χώρους – ότι η πολιτική εξουσία (το Κράτος, οι ομάδες πίεσης, ο πολιτικός Τύπος κτλ.) έχει το δικαίωμα και την υποχρέωση να επεμβαίνει στη γλώσσα. Η προοδευτική εκδοχή αυτής της πεποίθησης εξασφαλίζει τη συναίνεση: εφόσον δεχόμαστε κατά πρώτον ότι η μεταρρυθμιστική βούληση μιας εξουσίας αξιολογείται από το ότι επιθυμεί να μεταρρυθμίσει τις υπερδομές (χωρίς να θίγει, βεβαίως, τις υποδομές, διότι κάτι τέτοιο συνιστά επανάσταση και οδηγεί στη *Μαύρη Βίβλο*) και κατά δεύτερον ότι η γλώσσα είναι μια υπερδομή, μια εξουσία δεν θα είναι πλήρως μεταρρυθμιστική παρὰ μόνο εάν θίξει και την υπερδομή αυτή. Εν ολίγοις, η διάχυτη δοξασία στη Γαλλία και αλλού επανήλθε στην κατάσταση που ίσχυε πριν από τον Σοσύρ ή τον Μεγιέ. Όλοι μιλούν για τη γλώσσα γενικώς και για τη γαλλική *γλώσσα ιδιαιτέρως, σαν να μην είχε υπάρξει η γλωσσολογία. Δίχως να εξαιρούνται οι ίδιοι οι γλωσσολόγοι. Η εξέλιξη αυτή υπερβαίνει τη στενά νοούμενη γλωσσολογία. Έχει πιθανότατα αγγίξει την ψυχανάλυση. Στο κάτω κάτω, το προσίδιο γνώρισμα του φροϊδισμού δεν έγκειται στη θέση ότι η απώθηση δεν αποτελεί υπερδομή; Ότι στα ήθη και τα έθιμα μιας κοινωνίας (οικογένεια, ιδιοκτησία, Κράτος), το δίπολο φύση/πολιτισμός [nature/culture] δεν εξαντλεί τα πάντα; Ότι κάτι από τις συγγενικές σχέσεις και από τις ανταλλαγές μεταξύ ανδρών και γυναικών υπερβαίνει το σύνολο των υπερδομικών προσδιορισμών ενός δεδομένου πολιτισμού; Ωστόσο, ο περιορθέων λόγος διακηρύσσει ακατάπαυστα το αντίθετο. Υπερέχει εδώ αυτό που έχουμε συμφωνήσει να ονομάζουμε κοινωνιολογική θεώρηση του κόσμου (είτε υπό την εξιστοριστική είτε υπό τη δημοσιογραφική εκδοχή της): θεώρηση που δηλώνει ότι όλα είναι υπερδομή μιας υποδομής απροσδιόριστης (διότι δεν είμαστε πλέον μαρξιστές), που είναι φύση εκτός γλώσσας: γονίδια, ή οικολογία, ή πνευματικές ανάγκες, δεν

έχει σημασία (διότι, εν πάση περιπτώσει, την υποδομή δεν τη θίγουμε, επί ποινη ανόσιας επανάστασης — σεβασμός του γονιδίου, της οικολογίας, των πνευματικοτήτων κτλ.). Θα μπορούσαμε μάλιστα να συγκεκριμενοποιήσουμε με ποιον τρόπο η ψυχανάλυση μετατοπίζεται σε αυτό το πλαίσιο αναφοράς. Της ανατίθεται πολύ συγκεκριμένα η αποστολή να μετατρέψει σε υπερδομές τον πυρήνα που θεωρείται ο πιο αρραγής και ο πιο νυχτερινός των συναντήσεων *homo homini*. Εργασία, οικογένεια, πατρίδα, αυτή μόνο θεωρείται ικανή να τις καταστήσει πιο εύκαμπτες κατά τα γούστα των μεταρρυθμιστικών δακτύλων. Να συντελέσει ώστε το ασυνείδητο το ίδιο να γίνει υπερδομικό και, από αντιδραστικό, να μετατραπεί σε προοδευτικό.

Ο κοινωνικός θρίαμβος της ψυχανάλυσης δεν πρέπει να συγκαλύπτει τη μεταστροφή: έγινε κι αυτή βοηθός μιας υπερδομικής θεωρίας, την οποία ο αυστηρός φροϊδισμός θεωρούσε μεγάλη απειλή. Σε αυτή τη μεταστροφή συνέβαλε οπωσδήποτε η συσκοτίση όλων των μορφών γραμματοκεντρισμού, στις οποίες ακριβώς πρωτοστατούσε η γραμματιστική επιστήμη της γλώσσας.

1.3. Το κοινωνιολογικό πρωτόκολλο συνιστά μια επάνοδο. Εκπληρώνει μια επιστροφή και μια παλινόρθωση του αρχαίου πρωτοκόλλου το οποίο αντιπαρέβαλλε τη μία προς την άλλη δύο επικράτειες:

— την επικράτεια των σιωπηρών νόμων, που δεν έχουν ανάγκη να εκφραστούν με ανθρώπινη γλώσσα προκειμένου να εξαναγκάσουν: είναι η φύσις⁵, η φύση υπό τη μη νεωτερική έννοια του όρου·

— την επικράτεια των κανόνων που μπορούν και οφείλουν να εκφραστούν με ανθρώπινη γλώσσα: επικράτεια της σύμβασης (θέσει⁶).

Υπάρχουν πολλές υφολογικές παραλλαγές αυτής της αρχαίας διχοτομίας: υποδομή/υπερδομή, φύση/πολιτισμός, φύση/κοινωνία, πράγματα/άνθρωποι, πράγματα/λέξεις, αναγκαιότητα/ελευθερία, επιστήμες/γράμματα κτλ. Πρόκειται ακριβώς γι' αυτό που το *Μάθημα γενικής γλωσσολογίας* είχε απορρίψει. Συλλήβδην⁷.

5. Ελληνικά στο πρωτότυπο. Στις γραμμές που ακολουθούν, η αρχαιοελληνική λέξη και έννοια *φύσις* αντιδιαστέλλεται προς τη *nature*, η οποία αποδίδεται ως φύση. (Σ.τ.Ε.)

6. Ελληνικά στο πρωτότυπο. (Σ.τ.Ε.)

7. Το ζήτημα που θίγεται στην ενότητα 1.3, ο Μιλνέρ το πραγματεύεται διεξοδικά, εμβαθύνοντας στις φιλοσοφικές του προεκτάσεις, στο δεύτερο μέρος του πρόσφατου βιβλίου του, *Le périphe structural*. (Σ.τ.Ε.)

Η γλωσσολογία, ως επιστήμη, υπήρξε λοιπόν καθοριστική. Περισσότερο από κάθε άλλη επιστήμη, επιβεβαίωσε τη νομιμότητα του γαλιλεϊσμού επεκτεινόμενου στον πολιτισμό· τελειοποιούσε μια εντελώς νεωτερική μορφή της φύσης, ριζικά διαφορετική από την *φύσιν*⁷ πιο αυστηρά ακόμη, όριζε έναν τρόπο του Ένός που δεν όφειλε πλέον τίποτε στο Ένα της *φύσεως* — είτε πρόκειται για την αριστοτελική *φύσιν* είτε για την ατομιστική *φύσιν*: δεν είναι το Ένα του ατόμου, ούτε το Ένα του γραμμάτος (στο οποίο ο ατομισμός μπορεί να αναχθεί), αλλά βεβαίως το Ένα του σημαίνοντος που «δεν αναπαριστά παρά για...»

1.4. Αυτό που ονομάζω πρώτο κλασικισμός⁸ του Λακάν εγγράφεται εξ ολοκλήρου εδώ. Οπότε, το επιστημονιστικό πρόγραμμα του Φρόιντ επανατοποθετείται σε νέες βάσεις. Η σχέση της ψυχανάλυσης με την επιστήμη της φύσης επανεξετάζεται, μόνο που η έννοια της φύσης έχει αλλάξει και η έννοια της επιστήμης επαναπροσδιορίζεται: επιστροφή στον Φρόιντ, αλλά όχι στον Μαχ. Σε όλα αυτά ο δεύτερος κλασικισμός του Λακάν αποδίδει, είναι αλήθεια, λιγότερη σημασία. Η αναφορά στη δομή διαβρώνεται, τόσο μάλλον που από την πλευρά της η γλωσσολογία παύει να διατείνεται ότι είναι δομική με την αυστηρή έννοια του όρου και τείνει να φυσικοποιεί όλο και περισσότερο το αντικείμενό της — μέχρι του σημείου να ορίζει τη γλώσσα ως ένα όργανο. Αμφισβητείται έτσι εκ νέου η σχέση ανάμεσα σε φύση και *φύσιν*, και οι δύο επικράτειες τείνουν και πάλι να αλληλοσυμπέσουν. Τόσο στη γλωσσολογία, όσο και στον Λακάν: Στο λόγιον⁹ του εικοστού σεμινά-

---

8. Οι όροι πρώτος κλασικισμός και δεύτερος κλασικισμός αντιστοιχούν σε μια περιодολόγηση του λακανικού έργου που εισήγαγε ο Μιλνέ στο βιβλίο του *L'Œuvre claire. Lacan, la science, la philosophie*, Seuil, Παρίσι, 1995. Ο πρώτος κλασικισμός αντιστοιχεί χοντρικά στην περίοδο 1953-1966 και χαρακτηρίζεται από την αξιοποίηση του γλωσσολογικού δομομοίου στην ψυχανάλυση (πρβλ. «το ασυνείδητο είναι δομημένο σαν γλώσσα») και από την προαγωγή μιας θεωρίας του υποκειμένου που επιτρέπει την υπαγωγή της ψυχανάλυσης σε μια γενικευμένη εκδοχή της νεωτερικής (γαλιλεϊκής) επιστήμης. Ο δεύτερος λακανικός κλασικισμός τοποθετείται στις αρχές της δεκαετίας του '70, με βασικές κειμενικές αναφορές το Σεμινάριο *Encore* και το γραπτό «L'étourdit»· χαρακτηρίζεται από την ανάδειξη μιας αυτόνομης θεωρίας του γραμμάτος, με άξονα την έννοια του μαθημίου, που αποδυναμώνει τον ρόλο της δομικής γλωσσολογίας, της γαλιλεϊκής επιστήμης και της φιλοσοφίας στη λακανική διδασκαλία. (Σ.τ.Ε.)

9. Ελληνικά στο πρωτότυπο. Ο συγγραφέας χρησιμοποιεί τον όρο συστηματικά με την έννοια του ρηθέντος, της δηλωτικής φράσης. (Σ.τ.Ε.)

ρίου, «η φύση απεχθάνεται τον κόμβο», ο όρος «φύση» πρέπει να εννοηθεί κατά προγαλιλεϊκό τρόπο.

1.5. Η σχέση προς τη γλωσσολογία [linguistique] καθίσταται συνεπώς λιγότερο στενή. Μάρτυρας εδώ το θέμα τής linguisterie. Το όνομα αυτό αναδύεται από τους κόλπους του εκκολλαπτόμενου δευτέρου κλασικισμού. Στο γραπτό *Τηλεόραση*¹⁰, ο Λακάν γράφει: «Για τη γλώσσα [...] λίγα πράγματα ξέρουμε: παρόλο που υπάρχει αυτό που αποκαλώ linguisterie, στο οποίο γκρουπάρω ό,τι διατίθεται – είναι κάτι καινούργιο – πως παρεμβαίνει στους ανθρώπους εν ονόματι της γλωσσολογίας. Όπου γλωσσολογία είναι η επιστήμη που ασχολείται με τη φυσική γλώσσα [la langue], εξειδικεύοντας το αντικείμενό της (το γλωσσικό σύστημα [le langage]¹¹), όπως συμβαίνει με κάθε άλλη επιστήμη» (*Télévision*, σ. 16). Όλα εδώ είναι άξια σχολιασμού: η διάκριση μεταξύ langage και langue· το γεγονός ότι η γλωσσολογία εξακολουθεί να θεωρείται επιστήμη· το γεγονός ότι εκλαμβάνεται να έχει ως αντικείμενο το γλωσσικό σύστημα (μολονότι κλασική, η πρόταση δεν είναι κοινοτοπική)· η έννοια της παρέμβασης, η οποία αναμφίβολα πρέπει να συνδεθεί με την έννοια της πρακτικής ή της πράξεως [praxis], που ο Λακάν επικαλείται συχνά αναφορικά με την ψυχανάλυση.

Ας πούμε, για να συντομεύσουμε, ότι ο δεύτερος κλασικισμός θεωρεί επιλυμένο το πρόβλημα της επιστήμης· από αυτή την άποψη, η σημασία του διευρυμένου γαλιεϊσμού μειώνεται· πρόκειται για μια μάχη του παρελθόντος, που έληξε με νίκη. Ας θυμίσουμε ότι ο Λακάν, περισσότερο από κάθε άλλον, στοχαζόταν μαχόμενος και γνώριζε ότι τα πεδία μάχης αλλάζουν. Βλέπε ανάλογη σημείωση των *Γραπτών*, σ. 809, σημ. 1.

Θεωρώ από την πλευρά μου πως ο Λακάν εκ των πραγμάτων είχε άδικο: η μάχη του διευρυμένου γαλιεϊσμού χάθηκε. Το πολύ πολύ – κάτι που οδηγεί στο ίδιο συμπέρασμα – η νίκη του να υπήρξε εφήμερη και να μετατράπηκε γρήγορα σε ήττα. Μία συνέπεια, που διαπιστώνουμε: ολόκερες πλευρές της λακανικής θεωρίας κατέστησαν εντελώς ακατανόητες, ή μάλλον ανεπίκαιρες, αν όχι παρκαίρες, υπό την έννοια που ο Νίτσε έλεγε unzeitgemäss. Λί-

10. Jacques Lacan, *Télévision*, Seuil, Paris, 1974. Έχει συμπεριληφθεί και στο *Autres écrits*, Seuil, Paris, 2001. (Σ.τ.Ε.)

11. Πρβλ. την ανωτέρω σημ. 2. (Σ.τ.Ε.)

γο όμως ενδιαφέρει. Τη στιγμή που ο Λακάν επινοεί το όνομα «linguisterie», έχει τους λόγους του να πιστεύει σε μια νίκη και συνεπώς στον ξεπερασμένο χαρακτήρα ορισμένων μαχών, έστω και αν σχολιάσει αργότερα, όπως το είχε ήδη κάνει σε άλλες περιπτώσεις, «μα πού είχαμε το μυαλό μας;» (αυτόθι). Εάν δεχτούμε το σημείο αυτό, κατανοούμε το ότι ο Λακάν υπενθυμίζει πως σημασία για το ασυνείδητο δεν έχει η γλωσσολογική επιστήμη ως τέτοια, αλλά η γλώσσα.

Ωστόσο, δεν παύει κι αυτή να έχει κάποια σημασία: «παρεμβαίνει εν ονόματι της γλωσσολογίας», λέει το χωρίο. Η έκφραση είναι ισχυρή. Τόσο μάλλον αφού βρισκόμαστε μετά το '68 και η λέξη παρέμβαση έχει ξαναβρεί το νόημα του βίαιου κινήματος. Με τον όρο «γλώσσα» ως εννοήσουμε το ονοματικό στενογράφημα της εξής δεδομένης πρότασης: «οι άνθρωποι μιλούν» (από την οποία εύκολα θα μπορούσαμε να συναγάγουμε, χάρη σε κάποιες επιπλέον προτάσεις, τις έννοιες «ομιλούν ον» [*«être parlant»*] και ομιλ-όν [*«parlêtre»*]), ως πιθανότατα υποκατάστατα του ουσιαστικού «άνθρωπος»¹²). Το ότι παρεμβαίνει στους ανθρώπους εν ονόματι του γεγονότος ότι είναι ομιλούντες, θα μπορούσε να είναι ένας τρόπος να περιγράψουμε την *πράξιν* της ψυχανάλυσης. Δεν είναι αυτό που λέει ο Λακάν, διότι εκείνος λέει «παρεμβαίνει εν ονόματι της γλωσσολογίας»: εάν όμως αποκαταστήσουμε τους ενδιάμεσους κρίκους, επιτρέπεται να εννοήσουμε: η καινοτομία που διαρκεί είναι ότι η πανάρχαια επιβεβαίωση «οι άνθρωποι μιλούν» (=γλώσσα) απέκτησε εφεξής μια ριζικά καινούργια εμβέλεια, και τούτο από τότε που η γλωσσολογία είναι δυνατή. Γαλιλεική ή μη: αρκεί που διατείνεται ότι είναι γαλιλεική, ή μάλλον, που ορισμένοι γλωσσολόγοι τη θέλουν τέτοια: οτιδήποτε σχετίζεται από κοντά ή από μακριά με την πανάρχαια επιβεβαίωση επηρεάζεται συνεπώς από αυτήν· αυτό είναι η *linguisterie*.

Είναι αλήθεια ότι τα πράγματα έχουν αλλάξει σε σύγκριση με το 1953. Στον «Λόγο της Ρώμης» διακρίνουμε την πεποίθηση ότι,

---

12. Εξυπακούεται πως απλοποιώ. Από την πρόταση «οι άνθρωποι μιλούν» κάνουμε ένα τολμηρό άλμα στην πρόταση «οι άνθρωποι μιλούν κάτι». Η γλώσσα αποτελεί ταυτόχρονα το στενογράφημα της πρώτης πρότασης και το αθροιστικό όνομα γι' αυτό το «κάτι» που οι άνθρωποι μιλούν. Δεν επιμένω στις φαντασιακές συνιστώσες που υπεισέρχονται κατά το άλμα από τη μία πρόταση στην άλλη, κατά την κατασκευή του στενογραφήματος και κατά τη συγκρότηση σε οντότητα συνεπή (και αναλύσιμη σε ιδιότητες) εκείνου του χ που οι άνθρωποι υποτίθεται ότι μιλούν.

μέσω της γλωσσολογίας, θα μάθουμε για τη γλώσσα πολύ περισσότερο απ' όσα ήξερε ο Φρόιντ. Σε αντιπαράβολή, η πρόταση της *Τηλεόρασης* αποτελεί μια διαπίστωση αποτυχίας, που επιβεβαιώνεται και από άλλες δηλώσεις («Radiophonie», σ. 62): όσον αφορά τη γλώσσα, η γλωσσολογία τελικά λίγα πράγματα μας έμαθε. Λίγα, όμως, δεν σημαίνει τίποτε.

Επινοώντας το όνομα «linguisterie», ο Λακάν καλεί την ψυχανάλυση να θυμάται ακατάπαυστα πως σε ό,τι αφορά το τι την εξουσιοδοτεί — το *factum loquendi*, το γεγονός ότι υφίσταται γλώσσα —, υπάρχουν όχι μόνο οι συγγραφείς, οι τόσο αγαπητοί στον Φρόιντ, αλλά επίσης κάποιοι γλωσσολόγοι [linguistes]. Ο Γιάκομπσον μπορεί να διαφωτίσει όσο ο Γκαίτε ή ο Ντοστογιέφσκι, ακόμη κι αν το φως του είναι άλλης φύσης και δημιουργεί άλλους τύπους ακτινοβολίας. Από εκεί προέρχεται το ότι η λέξη «linguisterie» έχει διαμορφωθεί με βάση το ουσιαστικό «linguiste» [γλωσσολόγος], μέσω μιας κατάληξης η οποία συχνά αποδίδεται σε ομάδες που τα μέλη τους είναι διασκορπισμένα, περιφρονημένα, ανταγωνιστικά μεταξύ τους και προορισμένα για αξιολύπητα γηρατεία: escroquerie [αγυρτεία, απατεωνιά], galanterie [κολακεία, γαλαντομία], cuistrerie [σχολαστικισμός], piraterie [πειρατεία]. Επιστήμη ή μη, η γλωσσολογία μετράει λιγότερο σαν οντότητα και περισσότερο σαν περιπέτεια κάποιων προσώπων.

Παραμένει το γεγονός ότι αυτά τα πρόσωπα την ήθελαν επιστήμη και ότι μόνο αυτή η θέληση μπορούσε στον αιώνα μας να τους εμφυσήσει μια επαρκή δύναμη — στο κάτω κάτω μόνο η επιστήμη κατάφερε να πάμε στο διάστημα: ταυτοχρόνως ιερό Γκράαλ και κουρσάρικο καράβι. Σε αυτό το πλαίσιο αναφοράς, η γλωσσολογία συνεχίζει να μετράει, διότι οι τυχοδιώκτες της, με την αποτυχία τους περισσότερο παρά με την επιτυχία τους, άγγιξαν κάποιους υφάλους πραγματικού.

Πόσο γόνιμη για τον στοχασμό είναι η ψυχαναλυτική θεωρία; Πέντε συγγραφείς προτείνουν ισάριθμες απαντήσεις, ο καθένας από διαφορετική σκοπιά.

Στο βιβλίο συστεγάζονται ένας γλωσσολόγος, ένας θεωρητικός των εικαστικών τεχνών, ένας κριτικός λογοτεχνίας, ένας άνθρωπος του θεάτρου κι ένας ειδικός της κινεζικής ποίησης. Κοινός παρονομαστής η συνάντηση του καθενός με τη σκέψη του Ζακ Λακάν, συνάντηση που εξακολουθεί να τους επηρεάζει δημιουργικά.

Αυτή η περιδιάβαση από τον Τζέιμς Τζόις στον Πολ Κλοντέλ, από τον Σοσύρ και τον Βιτγκενστάιν στον Λαοτσέ και τον Κομφούκιο, από το σινεμά του Λαντσμάν και τη ζωγραφική του Μάλεβιτς στην κινεζική ποίηση και καλλιγραφία, μπορεί να αποτελέσει το έναυσμα για προσεγγίσεις ποικίλων αξιώσεων. Ο καλλιεργημένος αναγνώστης θα απολαύσει την ευρυμάθεια που διαθέτουν οι συγγραφείς χωρίς να την απαιτούν από τον ίδιο, ενώ ο ειδικός θα διανύσει στιγμές στοχαστικής έντασης που θα του επιτρέψουν να σταθμίσει το εύρος του λακανικού προσανατολισμού.

Ένα βιβλίο-περιβόλι, όπου γεύεται κανείς τις προεκτάσεις του ψυχαναλυτικού λόγου με τρόπο ανάλαφρο και σοβαρό συνάμα.

ΨΥΧΑΝΑΛΥΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΣΕΙΡΑΣ: ΒΛΑΣΗΣ ΣΚΟΛΙΔΗΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε. ΤΑΤΟΪΟΥ 121, 144 52 ΑΘΗΝΑ

ΤΗΛ.: 210 28 04 800, FAX: 210 28 19 550 • www.psichogios.gr • e-mail: info@psichogios.gr